

Միրանուշ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԲԱՌԱՅԻՆ ՓՈԽԱԶԵՎՄԱՆ (ՏՐԱՆՍՖՈՐՄԱՅԻԱՅԻ) ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ Վ. ՄԱՐՈՅԱՆԻ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Հայտնի է, որ նույնիսկ ազգակից տարբեր լեզուների հնչյունական, քերականական և իմաստային համակարգերում կան որոշակի տարբերություններ: Ամեն մի լեզու ունի արտաքին աշխարհը ճանաչելու հնարավորություն, բայց լեզվից լեզու տարբեր են հասկացությունների ու երևույթների արտահայտման ձևերը: Յուրաքանչյուր լեզու այն կրող հանրության մտածողության և աշխարհընկալման արտահայտությունն է, և միևնույն արտալեզվական իրավիճակը նկարագրելու համար տարբեր լեզուներում օգտագործվում են տարաբնույթ իմաստաբանական բաղադրիչներ, որոնք, առավել քան երբևէ, ակնհայտ են դառնում թարգմանության ժամանակ: Յուրաքանչյուր բառ, բացի բառարանային իմաստից, ունի նաև համատեքստային իմաստ, որն էլ հույժ կարևորվում է թարգմանությունների պարագայում, քանի որ վերջինս շատ հաճախ բխում է տվյալ լեզվի տրամաբանական և իմաստաբանական օրինաչափություններից: Որոշ, նույնիսկ շատ համագործածական բառերի իմաստներ կարելի է ըմբռնել միայն համատեքստի ուշադիր վերլուծության և իմաստային կապերի ստեղծման միջոցով:

Տրամաբանական անցումները, որոնք բացահայտում են օտար բառի իմաստը տվյալ համատեքստում և հստակեցնում նրա համարժեքը թարգմանության լեզվում, կոչվում են բառային փոխաձևումներ: Յա. Ռեցկերը առանձնացնում է փոխաձևման յոթ տեսակ՝ իմաստների տարբերացում (շերտավորում, դիֆերենցիացիա), իմաստների կոնկրետացում, իմաստների ընդհանրացում (գեներալիզացիա), իմաստային զարգացումներ, հակառակառնիքային թարգմանություն, ամբողջական փոխակերպում, կորուստների փոխհատուցում (կոմպենսացիա) թարգմանության ընթացքում:¹

Անգլերենից հայերեն թարգմանելիս հատկապես շատ են հանդիպում իմաստի տարբերացման և կոնկրետացման դեպքեր, քանի որ այս լեզվում բազմաբանակ են լայնիմաստ բառերը, որոնց համապատասխան թարգմանությունը հայերենում շատ հաճախ դժվար է գտնել: Օրինակ՝ Վ. Մարոյանի “The Declaration of War” պատմվածքի մեջ “shop” բառն օգտագործվում է “barber shop” արտահայտության մեջ, որտեղ այն մասամբ կորցնում է իր բառարանային *խանութ, կրպակ* կամ *արհեստանոց, գործարան, արտադրամաս* իմաստները և ավելի շուտ պետք է թարգմանվի *վարսավիրանոց*, այսպիսով, ստանալով իմաստի տարբերացում: Մինչդեռ այս պատմվածքի Կ. Մուրենյանի թարգմանության մեջ գտնում ենք՝ On the 3rd of September a boy by name of John came running into *the barber shop* on Moraga Avenue where I *was getting a haircut*.

“War’s been declared in Europe,” he said.

Mr. Tagalavia dropped the comb from one hand and the scissors from the other.

“You get out of this *shop*,” he said. “I told you before.”²

1939-ի սեպտեմբերի 3-ին, Ջոն անունով մի տղա վազելով ներս մտավ Մորագա պողոտայի վրա գտնվող *սափրիչի խանութը*, որտեղ ես *իմ մազերն էի հարդարում*:

- Եվրոպայում պատերազմ է հայտարարվել, - ասաց նա:

Միստր Տագալավիան մի ձեռքից սանրը զցեց, մյուսից՝ մկրատը:

- Դուրս կորի՛ր այս *խանութից*, - ասաց նա: - Առաջ էլ ասել եմ քեզ: (Վ. Մարոյան, «Պատերազմ է հայտարարվել», թարգմ. Կ. Մուրենյան):³

Այս համատեքստում *shop* բառի *խանութ* թարգմանությունը չի նպաստում իմաստի լիարժեք փոխանցմանը: Եվ, մեր կարծիքով, նախընտրելի կլիներ բառային

¹ Я. Р е ц к е р, Теория перевода и переводческая практика, Лингвистические аспекты теории перевода. Хрестоматия. Сост. С. Золян, К. Абрамян, Ер., 2007, стр. 89.

² W. S a r o y a n, The declaration of war// The Kite Collection of Stories, Moscow, 1968, p. 67.

³ Վ. Մ ա Ր Ո Յ Ա Ն, Ընդիր երկեր, հ 2, Եր., 1987, էջ 327:

փոխաձևան միջոցով թարգմանել այն որպես *վարսավիրանոց* նույնիսկ երկրորդ դեպքում, որտեղ *barber* բառը բացակայում է:

Այս նույն համատեքստում հանդիպում ենք իմաստի տարբերացման մեկ այլ դեպքի՝ *to get a haircut*, որը կարող է թարգմանվել *մազերը հարդարել*, ինչպես նաև *մազերը կտրել*: Նկատի ունենալով, որ հեղինակը տղամարդ է, ինչը պարզ է դառնում նաև *barber* բառի իմաստի կոնկրետացումից՝ *սափրիչ*, *տղամարդու վարսավիր*, մենք կնախընտրելինք *մազերը կտրել*, այլ ոչ թե *մազերը հարդարել* տարբերակը, որն օգտագործվել է թարգմանության մեջ:

Մեր ասածը հաստատելու համար մենք քննել ենք Վ.Սարոյանի մեկ այլ պատմվածքի թարգմանությունը, որտեղ հանդիպում են վերոհիշյալ բառերն ու արտահայտությունները՝ *There was an Armenian barber on Mariposa Street named Aram... I only knew he had a little shop on Mariposa Street...*

*I went to Aram's shop and woke him up.*⁴

Մարիպոզա փողոցում Արամ անունով մի վարսավիր կար... Գիտեի միայն, որ նա մի փոքրիկ *վարսավիրանոց* ուներ Մարիպոզա փողոցում...

Գնացի Մարիպոզա փողոց, Արամի *վարսավիրանոցը* և արթնացրի նրան (Վ. Սարոյան, «Վարսավիրը, որի քեռու զուխը կրծեց կրկեսի վագրը», թարգմ.՝ Ռ.Ղազարյան):⁵

Ինչպես տեսնում ենք, Ռ.Ղազարյանն օգտագործում է բառային փոխաձևում, այս դեպքում՝ իմաստի տարբերացում և թարգմանում *shop*-ը որպես *վարսավիրանոց*, նույնիսկ եթե այն օգտագործված է առանց *barber* բառի՝ հիմնվելով լայն համատեքստում արձանագրված փաստերի վրա:

Այս նույն պատմվածքի մեջ կան նաև *to need a hair cut, to get a haircut* կապակցությունները, որոնք, նորից նկատի ունենալով լայն համատեքստը, թարգմանվել են *մազերը կտրել*, այլ ոչ թե *հարդարել*: *Miss Gamma said I needed a haircut, my mother said I needed a haircut, my brother Krikor said I needed a haircut, the whole world wanted me to get haircut.*⁶ Միսս Գեման ասում էր՝ *մազերդ պետք է կտրես*, մայրս ասում էր՝ *մազերդ պետք է կտրես*, եղբայրս՝ Գրիգորը, ասում էր՝ *մազերդ պետք է կտրես*, ողջ աշխարհը ուզում էր, որ *մազերս կտրես*: (Վ. Սարոյան, «Վարսավիրը...»):⁷

Վ. Սարոյանի պատմվածքների թարգմանությունները ուսումնասիրելիս հանդիպում ենք բառային փոխաձևան բազմաթիվ դեպքերի: Ահա ևս մի քանի առավել ուշագրավ օրինակ՝ *The shape of my head wasn't exactly what it might be, but I could always walk three or four blocks and have the job finished by an ordinary barber. I put on my tie and coat.*⁸

Գլուխս դեռ պատշաճ ձև չէր ստացել, բայց այդպես էլ կարող էի անցնել երեք կամ չորս թաղամաս և զնալ մի սովորական սափրիչի մոտ՝ գործը վերջացնելու: *Փողկապս կապեցի և բաճկոնս հագա* (Վ.Սարոյան, «Պատերազմ է հայտարարվել», թարգմ.՝ Կ. Մուրեյան):⁹ *To put on* նախդրավոր բայը նշանակում է *հագնել*, բայց նրա բառային վալենտակառուցումն անգլերենում ավելի լայն է, քան հայերենում: Ուստի և թարգմանության ժամանակ իմաստի շերտավորման (դիֆերենցիացիայի) միջոցով այն թարգմանում է երկու առանձին բայերով՝ *կապել և հագնել*, քանի որ հայերենում չկա մեկ բառ այդ երկու իմաստը փոխանցելու համար:

Այս նույն պատմվածքի թարգմանության մեջ հանդիպում ենք վերը քննված *haircut* բառի մեկ այլ փոխաձևան՝ այս դեպքում իմաստի ընդհանրացման՝ *"I am sorry about that. I am a writer, you see, and I am always asking people questions. I apologize. Please, finish my haircut."*...I got out of the chair and examined my head. My *haircut* was less than half finished.¹⁰

⁴ W. Saroyan, *Barber's Uncle// The Kite Collection of Stories, Moscow, 1968, p. 78.*

⁵ Վ. Սարոյան, *Ընտիր երկեր*, հ 1, Եր., 1987, էջ 83:

⁶ W. Saroyan, *Barber's Uncle...*, p. 76.

⁷ Վ. Սարոյան, *h 1, էջ 83:*

⁸ W. Saroyan, *The declaration of war...*, p 68.

⁹ Վ. Սարոյան, *h 2, էջ 328:*

¹⁰ W. Saroyan, *The declaration of war...*, p. 68.

- Կներեք դրա համար: Ես գրող եմ, գիտե՞ք, և միշտ հարցեր եմ տալիս մարդկանց: Խնդրում եմ վերջացրեք *մազերիս գործը...*

Ես աթոռից վեր կացա ու նայեցի գլխիս: Դեռ *գործի* կեսն անգամ չէր եղել (Վ.Սարոյան, «Պատերազմն է հայտարարվել», թարգմ.՝ Կ. Սուրենյան):¹¹

Այս համատեքստում բավականին դժվար է գտնել *haircut* բառի հայերեն համարժեքը և թարգմանիչը դիմում է բառային փոխաձևմանը, այսպիսով *haircut* բառի փոխարենն օգտագործելով հայերեն *գործ* բառը՝ ընդհանրացված իմաստով:

Շատ հաճախ բավականին նեղ համատեքստում օգտագործվում են բառային փոխաձևման տարբեր տեսակներ: Քիչ չեն նաև այն դեպքերը, երբ բառային փոխաձևումը համակցվում է քերականական փոխաձևման հետ: Այս առումով շատ հետաքրքիր է ներքոհիշյալ օրինակը՝ "You have lost your hair because you are a fool. Electric clippers. Comb. Scissors. You have got no hair to cut. *The whole thing is a trick.*"¹²

Չեղ մազերը թափվել է, որովհետև հիմար եք: Էլեկտրական մեքենա: Սանր: Սկրատ: Մա՛գ չունեք, որ կտրեն: Հնարված բան է այս ամբողջ աղմուկը (Վ.Սարոյան, «Պատերազմն է հայտարարվել», թարգմ.՝ Կ. Սուրենյան):¹³

Այս օրինակում, բացի բառային փոխաձևման երկու տեսակներից՝ իմաստի կոնկրետացումից և ընդհանրացումից, թարգմանիչը օգտագործում է նաև քերականական փոխադրման միջոցը (տրանսպոզիցիա)՝ փոխելով նախադասության ենթական և ստորոգելին տեղերով: Անգլերեն նախադասության մեջ *thing* բառն օգտագործված է ընդհանրացված իմաստով, որը դժվար է գտնել հայերենում, ուստի թարգմանության մեջ ստանում է իմաստի կոնկրետացում և լայն համատեքստից դուրս գալով՝ թարգմանվում որպես *աղմուկ*: *Trick* բառը թարգմանելիս իմաստի ընդհանրացում է տեղի ունենում, և, ինչն ավելի հետաքրքիր է, այն թարգմանվում է որպես *բան*, որը կարելի է համարել անգլերեն *thing* բառի համարժեքը: Չնայած պետք է նշել, որ այստեղ *trick* բառի իմաստը փոխանցվում է *հնարված բան* բառակապակցությամբ, որտեղ *հնարված* որոշիչը կրում է իր մեջ *trick* բառի հիմնական իմաստը, այն է՝ *խորամանկություն, խարդախություն, հնարք*: Օգտագործելով տարբեր՝ տրամաբանական և քերականական անցումներ, հիմնվելով լայն համատեքստի վրա՝ թարգմանիչը լիարժեքորեն է փոխանցում ելակետային լեզվի ինֆորմացիան՝ միևնույն ժամանակ հարազատ մնալով թարգմանության լեզվի իմաստաբանական և քերականական համակարգերին:

Այսպիսով, պետք է նշել, որ թարգմանության ժամանակ բառային փոխաձևումներն անխուսափելի են և արդարացված են այն դեպքում, եթե նպատակ է իմաստի լիարժեք փոխանցմանը: Վերջինս շատ հաճախ հնարավոր է միայն լայն համատեքստի մանրակրկիտ ուսումնասիրության արդյունքում:

К ВОПРОСУ О ЛЕКСИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В ПЕРЕВОДАХ РАССКАЗОВ В. САРОЯНА

___ *Резюме* ___

___ *С. Варданян* ___

В статье рассматриваются вопросы лексической трансформации при на примере переводов рассказов В. Сарояна.

В процессе перевода на первый план выступают фонетические, грамматические и семантические различия, существующие в разных языках. Перевод многих, порой даже общеупотребительных слов, возможен только при глубоком анализе широкого контекста. Очень часто при переводе возникает необходимость лексических трансформаций, которые способствуют раскрытию контекстуального значения данного слова в исходном языке и передаче этого значения средствами языка перевода. Примеры лексической трансформации, рассматриваемые в статье, подтверждают вышеприведенные утверждения.

¹¹ Վ. Սարոյան, *h 2, էջ 328*:

¹² W. Saroyan, *The declaration of war...*, p. 69.

¹³ Վ. Սարոյան, *h 2, էջ 329*: